

VÝZNAMNÝ KRAJINNÝ PRVEK - STÁLE HORKÝ A NEDOPEČENÝ BRAMBOR (PÁR /NE/UČESANÝCH ÚVAH)

RNDr. Václav PETŘÍČEK

Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, Nuselská 39, 140 00 Praha 4
vaclav.petricek@nature.cz

(Pozn.: kurzivou v textu jsou citace ze zákonných norem)

ABSTRAKT

V roce 1992 byla celkem podrobně kodifikována ochrana krajiny, u nás v tomto rozsahu poprvé - vznikl zákon o ochraně přírody - s tradičními instituty - a krajiny s většinou novými. Mezi nimi na prvním místě významné krajinné prvky (VKP). Plurál proto, že vedle registrovaných, čili individuálně „vyhlašovaných“ jsou výčtem typů stanoveny i „ze zákona“.

To ale v důsledků kolísající ekologické hodnoty (stability) těchto typů činí spolu s absencí podrobné metodiky problémy v praxi. Nezastupitelnou roli mají v zakotvení ochrany většiny skladebných částí územních systémů ekologické stability. Zatím ale spíše teoreticky.

ÚVOD

Institut významných krajinných prvků (dále VKP), jako obecně chráněných území nejen krajiny, ale i přírody, je dosud přes všechny snahy stále metodicky nedořešený, v praxi často nedoceňovaný, ale i přeceňovaný. I po 17 letech svého věku není všem ochranářům jasné, že registrovat lepší části lesa či nivy jako VKP ze zákona není možné, stejně jako není možné registrovat VKP v národních parcích a chráněných krajinných oblastech jako zvláště chráněných velkoplošných územích. Ještě nedávno se vyskytl případ, že k zásahům do lesní přírodní rezervace se vyjadřovala obec s rozšířenou působností z pozice strážce významných krajinných prvků. Příklady určité bezradnosti s nakládáním s VKP by bylo více. Přispějí k tomu, i ve vztahu k územním systémům ekologické stability (dále ÚSES), i tímto krátkým příspěvkem dle osobních zkušeností

PRÁVO A PRAXE

Víme, jak interpretovat zákonem dané *základní povinnosti* při ochraně VKP ?

Určuje je, pro všechny občany, § 4 zákona č. 114/92, o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZOPK). Obecně se nesmí *poškozovat a ničit. Při využívání se nesmí ohrozit či oslabit jejich stabilizační funkce* a navíc *ohrozit jejich obnova*.

Pokud si vlastník či hospodář není jist, zda naplánované *zásahy* už nejsou za hranicí zmíněných zásad, musí si *opatřit závazné stanovisko orgánu*. Přírodovědecky vzdělaný orgán nebo expert si s hodnocením v tomto směru zajisté poradí a objektivní stanovisko vydá, i když obecná metodika k tomu zatím není. Trochu mu pomůže fakultativní výčet takových zásahů přímo v zákoně, tj. *zejména umístování staveb, pozemkové úpravy, změny kultur pozemků, odvodňování pozemků, úpravy vodních toků a nádrží a těžba nerostů*. V praxi jsem ale již zažil, že stanoviska k této otázce byla rozdílná. Poněkud váhám s

tvrzením, že mám zcela jasno v otázce, kdy může být *narušena jejich obnova* (VKP). Předpokládá se snad, že všechny VKP jsou kultury, hospodářsky „obnovované“? To asi ne, ale co tedy?

A navíc: nezapomněl zákonodárce na další dva typy VKP - tj. geomorfologicky či esteticky hodnotné části krajiny? Zvláště u esteticky podmíněných úplně ne, ale v tomto případě musíme pozornost obrátit na § 12 ZOPK, institut *krajinného rázu*. Odstavec 1 říká, že vše, co se v krajině dělá, musí zohlednit mj. *zachování významných krajinných prvků*. K tomu již příslušné metodiky existují.

BIODIVERZITA VERSUS EKOLOGICKÁ STABILITA

V zemědělské krajině hlavně v nížinách patří mezi permanentně ubývající typy biotopů trávníky, především extenzivní louky a pastviny, suché trávníky udržované pastvou zvířete apod. Ostatně u nás běžná ovsíková společenstva patří mezi přírodní stanoviště významné z hlediska Evropských společenství, či-li „naturové“. V generelech a plánech ÚSES jsou trávníky, alias TTP, stále opomíjené. Jejich stabilita může být poměrně vysoká, u reliktních typů hodnocená i stupněm 5! Přestaneme-li většinu těchto typů obhospodařovat, tedy kosit či pást, spontánně zarostou dřevinami, čili pustnou, divočí. Ano, jde o přírodní zákon sukcese v podmínkách naší středoevropské lesní zóny, která vede zákonitě k vyšší ekologické stabilitě, zároveň ale vesměs ke snížení biodiverzity - zvláště v případě krajinné mozaiky. Na záměrné nebo i spontánní zalesňování kulturní stepi jsou v poslední době až agresivně citliví entomologové, kteří z tohoto důvodu kritizují státní ochranu přírody a krajiny. Ale ani botanik obecně tyto trendy pochopitelně neví. Je nutno připomenout, že při projektování ÚSES se někdy šablonovitě navrhuje pouze „lesní“ skladebné části.

ZAKLÁDÁNÍ „PRVKŮ ÚSES“

Nedávno jsme na AOPK ČR řešili připomínky k návrhu novelizace stavebního zákona, kde je uvedený termín zmíněn v souvislosti s možným vyvlastněním pozemků, tam kde se *prvky ÚSES zakládají*. Pro pořádek je nutno připomenout, že v naší oborové terminologii se biocentrum, biokoridorům a interakčním prvkům říká skladebné části, aby se i přes úzké souvislosti tyto nepletly s VKP. Jsme však rychle zorientováni v obsahu slova „založení“? Logicky jde o postup, jak z navržené, čili nefunkční skladebné části, udělat funkční. Založením je pak soustava biotechnických opatření, asanační neboli restaurační management, zkrátka zalesnění, v praxi mnohem méně zatravnění. Arbitrážně to může být i obnova (viz výše) nedbalou péčí nebo poničením degradované původně funkční části. Vše může podle citovaného zákona (č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, §170) vést k účelům vyvlastnění nebo - de lege ferenda - změně správce.

K VELIKOSTI SKLADEBNÝCH ČÁSTÍ ÚSES VE VZTAHU K VKP

První myšlenky na ÚSES vznikaly v souvislosti s územním plánováním a upíraly se spíše na volnou, vesměs zemědělskou, krajinu „odsouzenou“ k urbanizaci. Dnes se týká i krajiny lesní a vymezuje se na základě stejných parametrů i v rozsáhlých lesních komplexech. S odůvodněním, že jde o obrovské celky VKP, podle původního interního členění VKP "významné krajinné celky" až "významné krajinné oblasti", se nedodržují právě zmíněné parametry. K osvěžení paměti: ÚSES, mj. z hlediska velikosti skladebných částí, je postaven na dvou pilířích - ekologickém, chcete-li vědeckém a společenském (politickém). O prvním pilíři, filozofii ÚSES, se pro méně chápavé politiky vyjádřil jeden z

otců zakladatelů Igor Míchal, že jde o systém, o kterém sice netvrdíme, že bude v krajině ekologicky stoprocentně fungovat, ale víme, že při nedodržení základních parametrů, čili určených minimálních velikostí biocenter a maximálních vzdálenostech biokoridorů, fungovat nebude určitě. A ten druhý stejná osobnost označila za "minimum minimorum", co v krajině vymezujeme. Adresátem byli ti socialističtí politici a hospodáři, kteří v ÚSES viděli ohrožení jinak velmi „vyspělého“ zemědělství a lesnictví. Bohužel i po společenských změnách v roce 1989 se takové názory kvantitativně moc nezměnily.

A teď zpět k parametrům na lesní půdě. I když metodika určuje jen minimální velikosti skladebních částí, nelze opačnou hranici posouvat na několiknásobek, dokonce o dvě třídy, jak se to stalo. To by nahrávalo našim stálým kritikům. Výjimkou jsou případy, kdy biocentrum leží na stejné lokalitě, jako zvláště chráněné území, kde je ekologická stabilita implicitně zahrnuta v daných ochranných podmínkách. U CHKO by měla být ochrana podložena bližšími podmínkami ochrany, mj. s odvoláním na "dochované přírodní prostředí - § 26 písm. "i". Zásadně ale odmítám myšlenku, že u ZCHÚ jde o "vyšší" ochranu než u VKP, jak se zhusta prezentuje. Jde zkrátka o ochranu jiného typu, zvláštní, mající trochu jiné cíle.

Teoreticky existuje další možnost, že si to vlastník pozemků výslovně přeje. I takový případ již z praxe znám. A do třetice: pokud existují závažné důvody, nebo nehrozí administrativní problémy překračovat stanovenou velikost jak biocenter tak biokoridorů, musí nebo měla by být zpracována ústupová varianta! To je povinnost ve vztahu k prosazování ÚSES v územním plánování, kdy vesměs dochází ke komplikovaným jednáním při obecném trendu pokračující urbanizace volné krajiny!!!

VKP ZE ZÁKONA A ROZPAKY

Les je VKP ze zákona a tím zákon chrání před *poškozováním, ničením, ohrožením či oslabením stabilizační funkce* případně *ohrožením jeho obnovy* rovnou třetinu území státu. A přízně si, že to se zhusta děje i za naší asistence realizací lesních hospodářských plánů, takto nezpochybnitelného právního nástroje lesních správců. Les by měl být z hlediska geobotaniky (geobiocenologie), až na malé výjimky přirozeného bezlesí, v našich geografických podmínkách biotop s nejvyšším stupněm ekologické stability. A co velké plochy kulturních smrčín či hájů topolových kultivarů v Polabí či akátin na Hustopečsku?

Z toho vyplývá provokativní otázka, která ale není v našich kruzích úplně nová - není čas na revizi původně smysluplné myšlenky tohoto typu VKP?

Zažil jsem osobně hektickou přípravu související pasáže v zákoně ještě pár týdnů před jeho vydáním a tehdy jsem netušil možné problémy. Doba pokročila a po podrobném zmapování biotopů v naší krajině v souvislosti s navrhováním "naturových" evropsky významných lokalit vznikl solidní základ ke konkrétní diferenciaci VKP ze zákona na ekologicky stabilní části - a ty registrovat a ty ostatní!? Bylo by to seriózní.

ZÁVĚR

Skladebné části ÚSES jsou chráněny obecně jako celek coby veřejně prospěšné zařízení, ale to je pro praxi právně vágní. Důsledně by měly tyto části být legalizovány formou některé kategorie chráněných území. Bohužel, dosud tak jsou vnímána často jen zvláště chráněná a k tomu maloplošná - tj. přírodní rezervace a památky, včetně národních.

Každý VKP je vymezen parcelou či její částí a obecně je zákonem určena ochrana s výše uvedenými přísnými limity využívání. Při registraci je teoreticky možný i explicitně určený ochranný režim. Nemělo by být předepsanou zásadou, že "ne zvláště" chráněná

skladebná část ÚSES by měla být automaticky VKP, nejen ze zákona ale i registrované? Rozpaky přiznávám v případě nefunkčních, ale již čerstvě *založený prvek* je důvod k urychlené registraci.

Ještě poznámka, vlastně předběžná interní diskuse s několika názory nastupující nové generace ochranářů. Jeden pohled na ÚSES komentuje příliš "konstruktivistický, plánovačský, parametrizovaný" přístup k ochraně krajiny s absencí přístupu individuálního, možná i selského rozumu. To přiznávám, ale zároveň musím zdůraznit, že ÚSES je původně skutečně produkt osvícených kruhů z územního plánování a urbanismu. Teprve na jejich společenskou objednávku a na základě dodatečné kritiky části přírodovědecké obce došlo k úsilí o "biologizaci" ev. "geobiocenologizaci" tohoto, v konečném důsledku právního institutu. A ÚSES může být "ohebný" v míře, jaké jsou "ohebné" paragrafy. Navíc žijeme sice ve svobodné, ale z hlediska přístupu ke krajině bipolární společnosti - na jedné straně liberální "konzumismus" (což je reakce na stejně ošklivý termín "ekologismus"), na druhé eko(až bio) centristus. A ochranářský úředník v tom osciluje.

Děkuji upřímně svým kolegům Mgr. Petře Duchoňové a Mgr. Jaromíru Kosejkovi za cenné připomínky.